

E. KOVÁCS GYULA LEVELEZÉSE
A M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

VÉRTESY JENŐTŐL.

Egressy Gábor iratai után nem sokkal E. *Kovács* Gyula levelei is a M. Nemz. Múzeum birtokába jutottak. Ez a gyűjtemény jóval kisebb terjedelmű s nem is olyan nevezetes. Az *Egressy*-féle gyűjtemény elsőben is adatokat adott a magyar színészet gyermekkorához, másodsorú oly fontos idők tükröződnek benne, mint a szabadságharc és a *Bach*-korszak.¹ A *Kovács* Gyulaféle gyűjtemény ellenben megállapodott és rendezett viszonyokat mutat. Mindazonáltal jelentékeny érdeklődéssel bír ez is. Először, mert jellemző és becses adalékokat szolgáltat több mint egy emberöltő színészeti és irodalmi viszonyaihoz; másodsorú, mert szellemi életét tárja föl *Egressy* után a legjelentősebb magyar színészeknek.

Mert a magyar színvilág történetében csakis e két férfit nevezhetni mindenképen nagynak. A Nemzeti Színház színpadján sok kiváló erő működött, kiket elragadott közönség tapsai szőlítettak a lámpák elé. Hírlapok és magán följegyzések tanuskodnak mellette, hogy nem egy igazi művészettel ábrázolta az embert. De elment velük »az idő hajója« s csak nevükre emlékszünk. *Egressy* Gábor nemcsak nagy alkotó művész volt, de törekvései, írásai, határozott cél felé haladó egész működése maradandó nevet biztosítottak neki. Senki sem tüzte oly magasra a színész hivatását, mint ő és senki sem tett többet a színügyért ő nála.

Az *Egressy* hagyományai élednek föl újra E. *Kovács* Gyulában. Valami atyafiság is kötötte őket egybe és sorsuk is mutat némely hasonlóságot. Mindkettő kálvinista lelkész fia volt, mind-

¹ Ismertettem a »Magyar Könyvszemle« 1904. évfolyamában.

kettő egész ifjan lépett a deszkákra s egyideig járta az élet keserves országútját, a míg szilárd helyzetet tudott teremteni magának. Közös volt nagy műveltségük és *Shakspere* kultusza. Mind a kettőt szavalás közben, a csatatéren érte el a halál. *Kovács* Gyula ismerte *Egressyt* s rajongó tisztelettel ragaszkodott hozzá. Utóda akart lenni¹ s azzá is lett, nemcsak a Coriolanusok és Bánk bánok hatalmas ábrázolásában, hanem ideális törekvéseiben is. *Kovács* Gyula a vidéki színpadot nemesítette meg s három évtizedig ragyogóvá tette a kolozsvári nemzeti színház történetét. Mert noha két ízben is volt szerződötve Budapesten, újra visszatért Erdélybe.

A gyűjtemény, mely működését sok oldalról élénken megvilágítja, a következő írók és színészek leveleiből áll: *Abonyi Árpád*, *Abonyi Lajos*, *Ábrányi Kornél*, *Bartók Lajos*, *Beksics Gusztáv*, *Brassai Sámuel*, *Csepreghy Ferencz*, *Csepregi Lajos*, *Dobsa Lajos*, *Endrődi Sándor*, *Feleki Miklós*, *Feleki Miklósné*, *Greguss Ágost*, *Gyarmathy Zsiga*, *Gyarmathy Zsigáné*, *Győri Vilmos*, *Jókai Mór*, gróf *Kún Kocsárd*, *Kéry Kálmán*, *Madách Aladár*, *Molnár György*, *K. Papp Miklós*, *Paulay Ede*, báró *Perényi Péter*, báró *Podmaniczky Frigyes*, *Prielle Cornélia*, *Rákosi Jenő*, *Rátkay László*, *Szaboleska Mihály*, *Szana Tamás*, *Szász Gerő*, *Szász Károly*, *Szépfaludi Ö. Ferencz*, *Szerdahelyi Kálmán*, *Szigeti József*, *Szigligeti Ede*, id. *Szinnyei József*, gróf *Teleki Sándor*, *Tolnai Lajos*, *Torkos László*, *Vadnai Károly*, *Váradi Antal*, *Vértessy Arnold*. Ezenkívül *Kovács* Gyula néhány levele feleségéhez s egy pár okmány és följegyzés.

Sajnálható, hogy e gyűjteményben nincsenek levelek, a mik küzdelmes első ifjúságába világítanak be, hogy fejlődését, ambícióit e korból is közelebbről lehetne nézni. A legkorábbi levelek is a kiforrott harminczéves férfit mutatják, ki már jó névre tett szert s a kolozsvári nemzeti színház elsőrendű tagja, nem sokkal később (1872.) művezetője.

Budapesten kétszer vendégszerepelt, 1868-ban és 1874-ben. Mindkettőhöz találunk jellemző adatokat. Önérzete túlságig megy. Mikor a »Fővárosi Lapok« azt írja, hogy ha két föllépése sikerül, harmadszor is föl fog lépni, határozott sértésnek veszi. Hogy még föl is teszik, hogy esetleg nem sikerül! Jó barátja, *Szerdahelyi*

¹ »Egressy Gábor halála« cz. tárczája (Budapesti Hirlap. 1895. 100. sz.)

Kálmán, a kitűnő bonvivant színész, baráti nyílt szóval figyelmezteti, hogy rosszul cselekedett s bár eddig szerény ember hírében állott, elbizakodottnak, összeférhetetlennek fogják tartani. Hagyjon föl tervével, hogy e hír után nem is jön vendégszerepelni. Ellenkezőleg: mutassa meg, hogy nem törődik vele (1868. szept. 12.). A jó barát levele — úgy látszik — hatott is. Szerződött is, de csak egy évet töltött a fővárosban.

Érdekesebbek az 1874-ben írott levelek. *Kovács* Gyula írja ezeket feleségéhez, október 29-től november 7-éig mindennap s a legkisebb lelki mozzanatok is lerajzolódnak bennük. Futó képet fest az író- és művészvilág egy-két emberéről, a bohém világból. Régi pajtásai, a kikkel a fehér asztalnál találkozik: az elegáns *Halmi*, a ki örökké Párist emlegeti, színészek, kik szerepeikre féltékenyek, víg czimborák, kik átpoharazzák az éjszakát, de ő siet haza, mert hangját félti az éjszakai meghűléstől Korán lefekszik, de fut tőle az álom. Izgatott, fél, már nem is a szerződés érdekli, csak a kudarcz miatt aggódik. Itt már nem a túlságosan önérző ember látszik, hanem a művész, kit ambíciói hevítnek s a ki régi jó hírnevét félti. Megkönnyebbül, mikor első föllépte sikerül. Pedig egyetlen egy jegyet se küldött senkinek, noha kértek tőle bőven. Csak »Othello« sikerüljön! És »Othello« sikerült is, a mint az akkori hírlaptudósítások bizonyítják. Nem régen látták a nagy *Rossitól* ugyanezt a szerepet s mégis igazi nagy sikert aratott. Búcsúja győzelem volt.¹ Mindez már csak halvány emlék, azóta mások és mások ábrázolták a mór vezér nemes és szerencsétlen alakját, de a levelek megőrzik, hogy *Kovács* Gyulában mennyi buzgalom lobogott s milyen gonddal készült szerepeire.

A hozzá írott levelekből írói arcképek rajzolódnak ki, hol erősebb, hol halványabb vonásokkal: íróké, a kik még a minap is közöttünk jártak-keltek s ma már csak voltak és nevük az irodalomtörténeté.

A legtöbb levelet *Szász* Gerő írta hozzá, testi-lelki jó barátja, kinek levelei egyaránt jellemzők úgy az írójára, mint *Kovács* Gyulára. Az esperes-költő, ki a legközelebbi multban költözött más hazába (1904. ápr. 30.) nem volt nagy író, de föltétlenül

¹ »Fővárosi Lapok« 1874. nov. 11.

költői kedély, kiének voltak hangulatai és gondolatai s ha néha nagyon fellengzőn is írt, máshelyt eltalálta az igazi, egyszerű hangot. Van olyan verse is (»Hogy is volt csak?«), melyben nem csak a maga érzéseit adja, hanem az egész nemzet hangulatának adott igaz és mély kifejezést, mikor a kiegyezés után újra kezdte építeni az ország kipusztult hajlékát. Maga a költő is inkább a mult világ embere volt, fehér lengő szakállával, tüzes vérmérsékletével, egész egyéniségével, melyben csakúgy duzzadt a meglehetősen nyers őserő. Jellemzőn emlékezik vissza egész életére (1879. jún. 3.), a szalmafedelű paplakra, a hol született, édes anyjára, a ki mindig sírt, az ifjúság álmaira . . . aztán szót a riadó, ő is honvéd lett, s küzdött a többivel, aztán jött az elnyomatás — ő mindig diák maradt, mert mindig tanult és lelkesedett. Lelkészi ruhát öltött, mint az apja és lassan-lassan összeomlott körülötte az egész világ. Sokszor egynemű elkeseredettség gyötöri őt és *Kovács* Gyulát, de különböző formában nyilatkozik. A művész is visszagondol az ő paplakára, a hol született s visszavágyik a falujába, mert az élet kemény, igaztalan s a művész pályája hálátlan, mint a költőé. *Szász* Gerő jó magyarosan utasítja rendre: neki ne panaszojjon, hiszen ott él a nyilvánosságban, ne legyen hálátlan pályája iránt (1878. aug. 7.).

Ezek a gyakori levelezések azt a rövid időt töltik be, a mikor *Kovács* Gyula Pesten volt. *Szász* Gerőnek a jó barát hiányzik s annál inkább érzi a művész hiányát a kolozsvári színpad deszkáin. Senki se jó neki, mert *Kovács* Gyulát nem pótolja senki. A híres *Molnár* György alakítását is izekre töri, mikor megnézi »III. Richárdban« (1879. jan. 19.). Maga egyre jobban betemetkezik írói magányába s ott írja igen lassan, igen gondosan és nagy lelkesedve tragédiáját, melynek *Rolandné* a hősnője s melyben *Danton* szerepét barátjának szánja. A darab elkészült végre, de *Paulay* Ede, a Nemzeti Színház igazgatója nem fogadta el s csak akkor látott színpadot, mikor *Kovács* Gyula hozta színre Kolozsvárról. Időközben könyvnek is megjelent; szép, szabatos jambusok, szónokló stílus, mint a legtöbb magyar történelmi darab és kevésbé drámai, mint a történelem maga. Nem is a munka maga az érdekes, hanem az írója.

Egészen más alakot mutatnak az *Abonyi* Lajos levelei, maga a gyöngéd kézírás is más, mint a *Szász* Gerő határozott, erős

vonásai. Egy szelid, finomlelkű, vidéki magyar úr levelei ezek. »A betyár kendője« című népszínművéről szóló levelek kezdik a levelezést, a mi előbb került színre Kolozsvárott, mint Pesten, de egyenlő nagy sikerrel itt is, ott is. Pesten *Tamássi* játszotta a hőst, de az író úgy vélekedik, hogy délczegebb, hatalmasabb, igazibb betyár volt *Kovács* Gyula (1873. okt. 10.). Ez a buzgalom igen jellemzi *Kovács* Gyulát, ki a legnagyobb készséggel adatja elő Kolozsvárott a magyar írók munkáit s rendszerint maga játszsza benne a főszerepet, erővel teljes és megnyerő egyéniségével segítvén elő a sikert. Mert ő együttérez mindennel, a mi szép és a mi magyar s *Abonyi* neki panaszolja el leveleiben, a mit az üde falusi környezetből ír, hogy Pesten rossz világ van, hírlapírók uralkodnak, a kiknek nincs fogalmuk se a magyarosról, se a népiesről; egymás műveit megtapsolják s kicsúfolják *Szász* Károly gyönyörű fordításait (1889. máj. 15.).

Érdekesek a *Dobsa* Lajos levelei, melyek jórészt »Attila« című darabja színrehozataláról szólnak. A valaha kedvelt romantikus drámairó túlélte korát s vidéki magányában önteltsége annyira nő, a mennyire kezdik elfeledni.

Annál szerényebb, kedvesebb hangon ír *Kovács* Gyulának *Győry* Vilmos. *Kovács* Gyula elküldi neki »Don Carlos« fordítását, miről *Győry* nagy elismeréssel nyilatkozik. E gyűjtemény utolsó darabját *Győry* nehéz betegen írja s a sír széléről üdvözli a művészt egyik szép verséért.

Sok kisebb jellemző adatot találunk *Kovács* Gyula kolozsvári működéséhez. Már művezető, rendező és drámabíráló. Működési köre tág s föladata nem a legkönnyebb. Nem kell feledni, hogy vidéki város közönségével volt dolga s anyagi és egyéb kicsinyes szempontok vontak gátat előtte. *Kovács* Gyula igazán diadalmasan küzdött meg minden akadályllyal. A színház állandó műsorát nem emelte egy színvonalra a budapesti Nemzeti Színházéval, nem is tehetette (hiszen Kolozsvárott ennek az egy színháznak kellett ellátni az egész közönséget), de sok tekintetben együtt haladt vele.

Az első volt a klasszikus írók kultusza. Nyolcz *Shakspere*-darabot kolozsvári színház hozott először magyar színre (köztük a mester olyan jelentős drámáját, mint az »Antonius és Cleopatra«), *Molièretől* négyet, *Schillertől* hármát, Kolozsvárott került

színre legelőször a »Faust«, valamint *Racine* »Bajazetje«. *Shakspeare* mellett *Schiller* volt a művész kedvence. Különös kedvvel hozta színre ezeket, mert a korabeli drámairodalmat sivárnak találta s visszamenekült ifjúkori bálványaihoz, különösen *Schiller*hez. Az igazi ideális világot ebben találta föl. Két darabját lefordította, a »Stuart Máriát« s a »Don Carlost«, ez utóbbihoz tanulmányt is írt, telve még mindig sok fiatalos gőzzel, különös kedvvel bonczolván Fülöp király alakját, kit »szoborszerűen bevégzettnek« nevez. Látszik e tanulmányból is, hogy azért fordította le, hogy ő maga játszsa el e sötét alakot,¹ kit ábrázolni a »legszébb művészi föladatok egyike«, mint próbál a zord király szívéből elő-előtörni az emberi érzés, a míg végre minden jéggé dermed benne.

De hasonló lelkesedéssel hozta színre a magyar darabokat is. Előadatta *Kisfaludy* »Irénejét«, *Vörösmarty* »Vérnászát« és »A fátyol titkait«, *Petőfi* »Tigris és hiénáját« (botlásaiiban is érdekesnek tartotta), *Czakó* »Leonáját«, »Első Lászlóját« és »János lovagját«, *Madách* »Csák végnapjait« és »Mózesét« (a költő fia, *Madách* Aladár díjtalanul engedte át a színháznak) s azonkívül élő írók darabjait, jórészt érdemes szerzőktől, az élén *Jókai* Mórral. Ennyi kegyelet mellett nem róható föl, ha olyan vakmerőséget is elkövetett, hogy *Czakó* »Első Lászlójába«, *Vörösmarty* »Salamonjából« tett részleteket, hogy a darabot hatásosabbá és teljesebbé tegye. Elővette *Hugo* Károly »Brutus és Lucretiáját« is, de mert nem találta tökéletesnek, hát átdolgozta teljesen, a mit *Dobsa* méltán meg is ró (levele 1890. jan. 28.).

S működésének eredménye lett, hogy a kolozsvári közönséget hozzászoktatta a klasszikusokhoz, az emelkedettebb darabokhoz, mikor az összes vidéki színházak a legvegyesebb műsorral dolgoztak. Vendégszerepelni gyakran járt a vidékre s oda is magával vitte klasszikus műsorát, sőt maga tervezte festői jelmezeit is s úgy játszotta Othellót vagy Hamletet, a dán királyfit vagy Tell Vilmost, a ki biztos kézzel lövi le fia fejéről az almát. A kolozsvári közönség rajongott érte s *Kovács* Gyula a legtöbb drámában a főszerepet vitte. Az olaszok reális játékát megcsodálták akkoriban, de nem igen utánozták; bizonyos pathetikus

¹ Beöthy Zsolt: Színműírók és színészek.

szavalás uralkadott a színen. *Kovács* Gyula se volt kivétel, de nagyon sok jellemző erő volt benne. Utolsó éveiben hangja kissé megtompult, de királyi alakot mutatott s ereje nem hanyatlott.

Van e gyűjteményben egy följegyzés, a hol össze vannak állítva mindazon darabok, melyek Kolozsvárott kerültek először színre. Tartalma a következő:

Shakspere: Antonius és Cleopatra. Cymbeline. VI. Henrik. A hogy tetszik. Sok hűhó semmiért. Windsori vig nők. János király. Téli rege. Athéni Timon (új fordításban először). Julius Caesar (föüljítva 1855 óta először). *Molière*: A nők iskolája és bírálata. Képzelt beteg. Mizantrop. Úrhatnám polgár. *Racine*: Bajazet. *Schiller*: Don Carlos. (Ez tévedés. Csak új fordításban először, mert Kelmenfy fordításában Pesten is adták a 40-es években). Wallenstein halála. Tell Vilmos. *Goethe*: Faust. *Sardou*: A gyűlölség. *Krasevszky*: Május 3. Név nélkül: Orsini Izabella. René király leánya. A polgári halál. Nero. Jakab úrfi. Didier.

A magyarok közül: *Vörösmarty*: Vérnász. A fátyol titkai. *Kisfaludy* Károly: Iréne. *Czakó*: János lovag. Szent László. Leona (mindhárom föüljítva). *Petőfi*: Tigris és hiéna. *Madách*: Csák végnapjai. Mózes. *Abonyi* Lajos: Betyár kendője. *Bajza* Jenő: Zách Feliczián (föüljítva). *Beksics* Gusztáv: Nem látott férfit. *Csepreghy* Ferencz: Saul király. Akbár szultán. *Dobsa* Lajos: Gutenberg (föüljítva). *Éjszaki* Károly: Cydoni alma. *Ferencki* Zoltán: Arany kakas. Lázár István. *Gabányi* Árpád: Tubarózsa. *Hegedüs* István: A költő leánya. *Jókai* Mór: Manlius Sinister (föüljítva). *Kemény* Endre: A tenger fiai. *Margittay* Dezső: Cserebogár. *Ökrös* Bálint: Czinka Panna. K. *Papp* Miklós: Judit asszony. *Szász* Gerő: Rolandné. *Szász* Károly: Heródes. *Torkos* László: Hivatalvadász. *Váradí* Antal: Mózes. *Vértesy* Arnold: Az áruló. Név nélkül: Bukow. (Szerzője *Benkő* Kálmán.)

Ezenkívül *Szigligeti* darabjai közül állandó műsoron voltak: Pál fordulása, Béli Pál, Világ ura, Mátyás fia, Mic bán, Castor és Pollux, Fidibusz, Lári-fári, Nadányi, Rab, Álmos és Árpád, Zách unokái, Nagyatermett férfiú.

Látnivaló, hogy a modern külföldi írók nem nagy tért foglalnak benne el, de itt bajos is lett volna a pesti Nemzeti Színházzal versenyre kelni. Annál büszkébben mutathatta föl *Kovács* Gyula klasszikus és magyar műsorát. Ideális gondolkozása, mely

annyira hevült *Schilleren*, nem is nagyon vonzotta a modern reális drámákhoz. »Don Carloshoz« írt előszavában le is nézi általában: »Kétségbeejtő koldus állapot.« Ez a szempont épen olyan jellemző, a milyen igaztalan. *Paulay* Ede Páris legelőkelőbb ujdonságait sietett a fővárosi színpadra hozni, színészeink megtanulták kitünően viselni a szalon-öltözetet s megtanulták a finoman élezett, értelmes, nyugodt beszédet, a mi azelőtt annyira hiányzott.¹ A *Kovács* Gyuláé más világ maradt: ő túlnyomóan jelmezben járt és világrengető szenvedélyeket idézett föl. Az írók levelei tanusítják, mennyi buzgóság és önzetlenség volt benne. Erkölcsei sikert és babért óhajtott, nem anyagi hasznot. Nagy stilban akarta a világot látni s volt benne valami az *Egressy* pathosából és méltóságos stílusából, de modernebb, diszkréttebb formában. Belekerült műsorába egy-két vásári munka is, de igazán kevés. És ez nagy szó.

Működése teljességéhez járulnak apró tükördarabok módjára pályatársai levelei, kiket vendégszereplésre hivatott Kolozsvárra. A *Szigeti* József levele az igaz megbecsülést mutatja, a melyben művész részesíti művésztársát. A vendégszereplés darabjait változtatják. *Szigeti* a műsorba fölveszi »Coriolanust.« Menenius Agrippa volt benne az ő parádés szerepe; összes humorával és kedélyével tette ragyogóvá a vén patriczius pompás alakját.² A szerep nem elég jelentékeny — írja ő — de »ministrálni szeretne a kolozsvári pápa mellett (1883. decz. 3).«

De semmi sem jellemzi jobban *Kovács* Gyulát, mint ha szembeállítjuk egy igazi vidéki színészszel és igazgatóval. Pedig ez még föltétlenül az érdekesebbek egyike: *Molnár* György. Jó színész, kiváló *Shakspeare*-ábrázoló s elég népszerű is valamikor. Levelezik *Kovács* Gyulával s egy időben igen sűrűn. Igazi színészvilág tárul föl itt. Erős lámpafényben élnek, mely villogóvá teszi a szemeket s nem láttatja a festett arcot. Nagy hangon beszélnek, hogy mindenütt meghallhassák. A *Kovács* Gyula válaszai nélkül is, pusztán a levelekből is látszik, mennyivel különb az ő működése, mint a *Molnáré*, minden nagy szavai mellett is. Pedig tagadhatatlanul sok érdekes és megható van e vénülő színész életében és törekvéseiben. Régibb kor fia, mint *Kovács*

¹ Már a 40-es évek hírlapjai is panaszkodnak e miatt.

² Alakítását szépen jellemzi Beöthy Zsolt: I. m.

Gyula, küzdött a szabadságharcban, végig élte a *Bach*-korszakot. Azt hitték valaha, hogy a mi elveszett Világosnál, azt majd a szinpadról hozzák helyre. És ez nem volt komédia. Hittek benne: a magyar színészetre nemzeti misszió várt. Akkor veszett el a nemzeti színészet, mikor *Radnótfáy* lett az intendáns és *Egressyt* az ő nagy képességeivel hitvány szerepek igájába fogták (1886. jún. 29.). *Egressy!* E nagy név varázsa minden színészre rendkívül hat. *Molnár* György pár sorban jellemző képet fest róla. Az utcza közepén szeretett járni, mindig fejedelem volt s legjobb szerepe nem is Coriolanus volt, hanem Caesar (1886. júl. 3.). Azóta az idők megváltoztak. Ma már nem lehet boldogulni, hiában küzdenek egy páran, köztük ő is, *Kovács* Gyula is.

Molnár György megmutatta, hogy meddig terjednek képességei. Az egész ország szinpadjait bejárta, játszott fővárosban és vidéken, volt szintársulata Budán, Balaton-Füreden, Szegeden és több helyen. Játszotta *Shaksperet* operettekkel és látványos színjátékokkal vegyest, magyar klasszikusokat és vásári komédiákat. Nagy ellentét a *Kovács* Gyula határozott és nemes irányához. Mikor magyar darabokat keresnek, *Kovács* Gyula biztos szemmel választja ki a javát, *Molnár* György *Hiador* ócska darabjait szedi elő s *Horovitzot*, a ki csak műkedvelő számba jöhet. És e mellett örökösen szidja igazgató-kollégáit.

Lehetetlen azonban meg nem sajnálnunk ezt az embert, a kiben mégis igen sok a lelkesedés s a kinek mégis voltak képességei. Rendezőnek elsőrangú tehetség volt.¹ Egyre szűkebb körre szorul, barátai elhagyják: hanyatlik, érzi maga is. Csüggedten ejti ki kezéből a szövegekönyveket, a mikkel annyi szeretettel foglalkozott. *Shakspere* »VI. Henrikjét« rendezi színre s a dráma személyeire gondol: az elbukó York, a hatalmas, királyokat buktató Warwick, Gloucester Richárd, a ki véres testeken gázol a korona felé — ki játszaná ezeket az óriás alakokat (1887. júl. 17.)?

A színész *Kovács* Gyula mellett megtaláljuk az író is. *Széchy* Károly életrajzát kéri tőle, hogy irodalomtörténetébe őt is bevehesse (1889. aug. 15.). 1896. ápr. 29-én a Petőfi-társaság, melynek már régi tagja, üdvözli negyvenéves írói és művészi jubileuma alkalmából.

¹ Rákosi Jenő: *Molnár György* (Budapesti Hírlap. 1891. 269. sz.).

Költeményeket írt, csinos verseléssel, jó magyar nyelven, sokszor hangulatos, ügyes verseket, ha maradandóbb érték nélkül is. Büszke volt rá, hogy egyszer maga *Arany* János is megdicsérte.

Némi részben érdekesebbek visszaemlékezései. Egyenként jelentek meg különböző lapokban s kár, hogy csak kis részben vannak összegyűjtve.¹ A magyar színészet történetírói haszonnal forgathatnák. Jórészt ifjúkori küzdelmes éveiből rajzol képeket, mikor az ifjúság összes hitével és lelkesedésével vág neki a kék világnak. Az ifjúság vakmerő bizalmát egy versében se fejezte ki olyan mély költészettel, mint itt. Azt írja, hogy még a haláltól se félt, hiszen azt hitte: nem is hal meg soha; mire rákerülne a sor, már az ellen is találnak ki valamit!

Az idősebb embert aztán elhagyják az álmok. Az örök élet és az örök ifjúság eltűnt az olympusi istenekkel. De *Kovács* Gyula halála szép volt, gyötrő betegség nem sorvasztotta s hatvan éve mellett is ruganyos erőben maradt. 1899. augusztus havában készültek megünnepelni a segesvári csata ötvenéves évfordulóját. Előttünk fekszenek a *Bartók* Lajos levelei az ünnepély rendezésekor. *Bartók* ekkor a Petőfi-társaság alelnöke volt s ilyen minőségben szerepelt a rendezésnél. Megküldi *Kovács* Gyulának a *Jókai* ünnepi ódáját, hogy szavalja el. *Kovács* Gyula nagy buzgósággal készül rá. Csak az iránt aggodalmaskodik, hogy Segesvár kicsiny lesz annyi embernek s hol kapni éjjeli szállást? *Bartók* bizony maga se tudja.

Fölösleges aggodás volt. *Kovács* Gyula elszavalta az ódát, vége felé ugyan kezdte elhagyni az ereje, de végigmondta egészen. Azután rogyott össze. Napszúrás érte. A honvédelemmel melletti órházban vetettek ágyat neki, a melyből többé föl nem kelt soha.

*

Egész közelmultról még nem beszélhetni a történetíró tárgyilagosságával. Az alakok jellemezhetőek, de az uralkodó eszmék hatása nem áll még tisztán előttünk. Némi ellentétek kivehetőek azonban ilyen apró emlékekből is. A legnagyobb ellentét az emberek törekvései és eszközei között van, kivált szegényes viszo-

¹ Emlékek. Élmények (Debreczen, 1888.)

nyok között. Valami bántó kicsinyesség hálózza be a nagy szellemek szereplését is. Érezzük, hogy ezek az emberek más körülmények között maradandóbb alkotásokat vittek volna véghez. De a városi, nyárspolgári élet se alkalmas nagy szellemeket nevelni. A szellemi messzelátást épen úgy gátolja az, mint a testit a házak, melyek elzárják a nagy és nyílt látókört a szem elől.

Ez az ellentét rezeg végig a szereplő emberek írásaiban is, a mit ez iratok közt az *Endrődi* Sándor leveleiben találunk legszebben kifejezve. Az ábrándos, idealista emberek boldogabbak, mert nem látják vagy nem akarják látni az örökös gátakat maguk előtt. És ezen boldogabb emberek közé tartozott E. *Kovács* Gyula is.